

Бондаревська О.

викладач, Криворізький коледж Національного авіаційного університету,
м. Кривий Ріг, Україна

УДК 378.147

СУТНІСНЕ РОЗУМІННЯ САМОСТІЙНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкрито сутність поняття «самостійно-пізнавальна діяльність студентів» та уточнено зміст деяких ключових категорій, що складають її структуру, зокрема, самостійна робота, навчально-пізнавальна діяльність, пізнавальна самостійність, самостійна діяльність. На основі ґрунтовного аналізу отримані результати синтезовані у власне визначення феномену «самостійно-пізнавальна діяльність».

Ключові слова: діяльність, навчальна діяльність, пізнавальна діяльність, самостійно-пізнавальна діяльність.

Бондаревская Е.

преподаватель, Криворожский колледж Национального авиационного
университета, г. Кривой Рог, Украина

СУЩНОСТНОЕ ПОНИМАНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье раскрыта сущность понятия «самостоятельно-познавательная деятельность студентов» и уточнено содержание некоторых ключевых категорий, составляющих ее структуру, в частности, самостоятельная работа, учебно-познавательная деятельность, познавательная самостоятельность, самостоятельная деятельность. На основе детального анализа полученные результаты синтезированы в собственное определение феномена «самостоятельно-познавательная деятельность».

Ключевые слова: деятельность, учебная деятельность, познавательная деятельность, самостоятельно-познавательная деятельность.

Bondarevska O.

assistant, Kryvyi Rih College of National Aviation University, Kryvyi Rih, Ukraine
**ESSENTIAL UNDERSTANDING OF THE STUDENTS' INDEPENDENT COGNITIVE
ACTIVITY AS A PSYCHO-PEDAGOGICAL PROBLEM**

The article reveals the essence of the concept of the students' independent-cognitive activity and clarify the content of some key categories, which constitute its structure, in particular, self-study, educational and cognitive activity, cognitive independence, self-activity. Based on a thorough analysis the obtained results were synthesized in our own definition of the independent-cognitive activity phenomenon.

Key words: activity, educational activity, cognitive activity, independent-cognitive activity.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Самостійно-пізнавальна діяльність студентів на протязі багатьох років була предметом досліджень таких наук як педагогіка і когнітивна психологія. Так в літературі зустрічаються такі терміни, як самостійне,

саморегульоване, самостійно контрольоване, самоорганізоване, автономне, аутодидактичне, відкрите, самовизначене та незалежне навчання. Різні визначення залишаються взаємозамінюваними для різноманітних сутностей та акцентів розгляду самостійного навчального процесу, в якому той, хто навчається «приймає істотні рішення з приводу того, що, коли, яким чином та в якій послідовності він вивчатиме, а також наскільки вагомим буде вплив, та його наслідки» [11, с. 238].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Феномен самостійно-пізнавальної діяльності з давніх давен викликав інтерес видатних вчених-педагогів. Я. А. Коменський у своїх працях наголошував на особливу роль самостійної роботи у навчально-пізнавальній діяльності людини. На його думку, навчання має бути таким, що у того, хто навчається «відкриваються очі для добровільного й самостійного пізнання предметів із інших» [4, с. 124]. Вільна педагогіка Ж.-Ж. Руссо передбачала розвиток самостійної пізнавальності того, хто навчається. І. Г. Песталоцці вказував на нерозривний зв'язок самостійної роботи з практичною діяльністю та підкреслював необхідність розвитку прагнення учнів досягнути самостійності через власну діяльність, що ґрунтується на усвідомленні своїх сил [9, с. 78]. А. Дістервег акцентував увагу на самостійній роботі як на принципі виховання. Він вважав, що завдяки самостійно-пізнавальній діяльності можливо отримати «...більш ясні і вірні поняття» [1, с. 182]. В своїх роботах вітчизняний педагог К. Ушинський вважав, що педагог має стимулювати зацікавленість особистості в подальшому надбанні знань. Великий внесок у розвиток ідей самостійно-пізнавальної діяльності зробили такі вчені як Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін. Особливої уваги заслуговують праці пов'язані з організацією самостійно-пізнавальної діяльності вітчизняних науковців, зокрема, В. Бебих, В. Буряк, М. Гарунов, Є. Голант, Н. Голівер, С. Заскалета, М. Князян, В. Козаков, О. Малихін, Р. Мікельсон, О. Молібог, І. Огородніков, П. Підкасистий, М. Смірнова, Г. Щукіна.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Зважаючи на аналіз вище згаданих наукових праць необхідно відмітити, що не існує єдиної спільної думки щодо визначення поняття самостійно-пізнавальної діяльності, тому мета цієї статті полягає в тому, щоб розкрити та проаналізувати феномен самостійно-пізнавальної діяльності студентів з психолого-педагогічної точки зору.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до вимог Болонського процесу, самостійна робота – це «основний засіб засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять, без участі викладача» [6, с. 320]. Активне наукове обговорення феномена самостійно-пізнавальної діяльності студентів почалося на початку сімдесятих років, як відмова від біхевіористської моделі та одночасне звернення до когнітивного та соціально-когнітивного підходів [11]. В даній статті спочатку розглянемо сутність поняття «навчально-пізнавальна діяльність студентів» через послідовне розкриття змісту вихідних дефініцій, таких як «діяльність», «навчальна діяльність», «пізнавальна діяльність».

У «Новітньому психолого-педагогічному словнику» діяльність тлумачиться як процес активної взаємодії суб'єкта з об'єктом, під час якого суб'єкт задовольняє будь-які свої потреби, досягає мети [8]. Активність людини, в якій вона сама вбачає сенс, і є діяльністю. Людська діяльність передбачає свідомість особистості (на відміну від поведінки). З філософської точки зору, діяльність являє собою специфічну людську форму активного ставлення до оточуючого світу. У психологічній й педагогічній науці, де увага зосереджується не на самій діяльності, а на процесі, який визначає не лише якості й властивості людини, а й особливості їх формування, діяльність людини передбачає визначене протиставлення суб'єкта й об'єкта діяльності: людина виконує дії над об'єктом діяльності як над матеріалом, котрий повинен набути нової форми й нових властивостей, перетворитися з матеріалу у предмет і продукт діяльності.

З точки зору психології, діяльність має певну структуру, до якої входять потреба, мотив, мета, дії, операції та результат. Характеристику компонентів структури діяльності необхідно починати з потреби. Саме потреба в діяльності відображає такий стан істоти, який залежить від умов, в яких вона існує і викликає до них активність.

Активність спонукає потреба, однак, поштовхом до діяльності є мотив. Мотив спонукає до діяльності, а потреби, що з ним пов'язані, визначають спрямованість суб'єкта. Мотиви завжди пов'язані з метою, але вони не завжди ідентичні. Мета або ціль означає стан в майбутньому, який можливо змінити відносно теперішнього та варто, бажано або необхідно досягнути. З огляду на дослідження проблеми мотивів і мотивації в психології, можна стверджувати, що у розумінні цих категорій відсутня єдність. Проведений Е. Ільїним аналіз розуміння мотиву в психології дав йому змогу виокремити такі підходи до трактування цього поняття: мотив як властивість особистості, риси характеру; мотив як спонукання; мотив як намір; мотив як предмет задоволення потреби. Отже, дослідник робить висновок, що мотив слід розглядати як складне інтегральне психологічне утворення, котре включає в себе потребу, ідеальну мету, спонукання і намір [3].

Діяльність являє собою процес, який складають окремі дії. Вони, в свою чергу мають, конкретні завдання. Необхідно звернути увагу не тільки на те, що виконує дія, але й на те, яким чином вона здійснюється, тобто як проходить операція. Слово «операція» походить від латинського *operatio*, та перекладається як дія, але це слово означає сукупність дій, що спрямовані на досягнення певної мети. Якщо ми говоримо про самостійно-пізнавальну діяльність, то операція представляє собою комплекс заходів, що самостійно виконуються студентами за певним планом тазалежать від умов, в яких дана діяльність відбувається, а також спрямовані на вирішення пізнавальних завдань.

Послідовність дій завершується певним результатом, який має бути перевіреном за допомогою контролю. Оцінювання діяльності відбувається шляхом співвідношення мети, що була поставлена на початку, з отриманими результатами. Таким чином, виставляється позитивна або негативна оцінка в залежності від того, на скільки збігається результат і мета.

Окремо навчальна діяльність студентів заслуговує особливої уваги, тому що вона є важливою складовою частиною навчально-пізнавальної діяльності. Тож, в процесі навчальної діяльності всі знання, вміння та навички, що людина отримала в процесі життя, змінюються та вдосконалюються, а творчі здібності набувають

розвитку [7]. Така діяльність дозволяє студенту добре орієнтуватися в навколишньому світі, а також надає змогу задовольняти такі важливі потреби, як особистісний розвиток та інтелектуальне вдосконалення. За узагальненими визначеннями провідних вчених (П. Гальперіна, А. Маркової, Н. Тализіної, Д. Ельконіна) навчальна діяльність представляє собою таку діяльність, в процесі якої суб'єкт оволодіває узагальненими способами навчальних дій, вирішуючи навчальні завдання, які ставить викладач. Дані завдання спочатку контролюються та оцінюються зовнішньо, а згодом перевіряються суб'єктом самостійно.

Навчальна діяльність підпорядковується структурі, яка складається з мотивів навчальної діяльності, постановки навчальних завдань, власне навчальних дій, здійснення контролю та оцінки [10, с. 268]. Якщо порівняти дану структуру із структурою діяльності, що була наведена раніше, перша виглядає дещо спрощено. Згідно такої структури, головною метою навчальної діяльності є виконання навчальних завдань, в результаті вирішення яких сам суб'єкт змінюється та оволодіває визначеними способами дії, в той час коли предмети, з якими суб'єкт вступає у взаємодію не змінюються самі. Виконання окремого навчального завдання складає цілісний акт навчальної діяльності, так би мовити, її найпростішу «одиницю». Реалізація такого акту передбачає актуалізацію мотиву навчальної діяльності, постановку кінцевої мети, попередню постановку проміжних цілей і способів, здійснення контролю та оцінку результатів.

Наступна дефініція, що входить до структури навчально-пізнавальної діяльності – це пізнавальна діяльність. У «Новітньому психолого-педагогічному словнику» пізнання тлумачиться як «процес психічного відбиття, що забезпечує набуття та (у тій чи іншій мірі) засвоєння знань», це один з трьох атрибутів свідомості поряд з переживанням та ставленням людини до людини й оточуючої дійсності; «здійснюється за допомогою пізнавальних психічних процесів... метою пізнання є досягнення об'єктивної істини» [8, с. 591]. В українському педагогічному словнику пізнання трактується як процес цілеспрямованого активного відображення об'єктивного світу в свідомості людей. Відзначено, що пізнання є специфічною, вищою формою відображення, воно здатне виходити за межі наявного стану речей [2].

На думку видатної радянської вченої Г. Щукіної пізнавальна діяльність спонукає рух тих, хто навчається, від незнання до знання, від невміння до вміння, від випадкових спостережень до системи пізнання дійсності. В роботах педагога узагальнено досвід класифікації та діагностики пізнавальних інтересів, а також показана необхідність використання методик виявлення інтересів «на розтин сутності процесів їх формування, а не на просту констатацію фактів наявності чи відсутності цих інтересів» [10].

Якщо виходити з того, що пізнавальний процес – це психічний процес, за допомогою якого людина пізнає світ, то пізнавальна діяльність представляє собою процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності. Вона складається із серії пізнавальних психічних процесів: відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення і мовлення. Відображення реальності в людській свідомості може відбуватися на рівні чуттєвого та абстрактного пізнання.

Поєднавши обидві дефініції, маємо наступне визначення для навчально-пізнавальної діяльності – це діяльність суб'єкта по оволодінню узагальненими способами навчальних дій та саморозвитку в процесі рішення навчальних

завдань, результатом якої є процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності. Навчально-пізнавальна діяльність має певну структуру.

Окремо розібравши компоненти навчально-пізнавальної діяльності ми переходимо до тлумачення самостійно-пізнавальної діяльності. Тракткування «самостійності» привело дослідників до спроби відобразити в понятті «самостійна діяльність» не лише зовнішні, але й внутрішні ознаки, не просто засвоєння знань, а обов'язкове їх творче перетворення. Пізнавальна самостійність і самостійність знаходяться у відношенні частини й цілого. Самостійно-пізнавальна діяльність може виникнути в результаті внутрішнього спонукання, мотивації студентів чи стимулюватися зовнішніми вимогами, умовами, що можуть викликати позитивний або негативний ефект. Існує два види навчальної діяльності: перший розрахований на діяльність пам'яті (використання матеріалу, викладеного в підручниках та інших джерелах); другий розрахований на діяльність мислення і творчої уяви (творче перетворення засвоєних знань та набуття вмінь і навичок самостійно набувати знання).

Самостійно-пізнавальна діяльність – це, в першу чергу, самоосвіта в процесі якої формується навчальна самосвідомість. Студент стає творчою особистістю, яка чітко усвідомлює мотив, мету, способи та прийоми отримання знань. Виступаючи суб'єктом навчальної діяльності, студент самостійно займається організацією, спрямуванням та контролем процесу навчання. Самостійно-пізнавальна діяльність нерозривно пов'язана з професійною спрямованістю та значно підвищує професійні мотиви студентів.

Психологія навчання, мотивації та особистості, описує самостійно-пізнавальну діяльність як дуже складний, пізнавальний і вимогливий процес, що характеризується через динамічну взаємодію мотивації, знань і навичок. Це означає, що студент має добре організований запас знань, він готовий і в змозі самостійно і автономно планувати своє навчання, організовувати, реалізовувати, контролювати та оцінювати.

У процесі організації самостійно-пізнавальної діяльності здебільшого надаються глобальні навчальні цілі і зміст, визначаються навчальні фази, а також час та місце навчання. Але ці аспекти в рамках самостійних фаз навчання та роботи, будь то під час організованого процесу навчання (індивідуальна робота, робота в парах, робота в групах), або навчання на дому (домашні завдання, підготовка до іспитів), на індивідуальному рівні в значній мірі можуть бути визначеними самими студентами. Ступінь самовизначення, проте, завжди залежить від зовнішньої інстанції, чи то у формі попередньо структурованих і забезпечених допоміжними цілями робочих завдань в аудиторії або домашньої роботи, яка повинна бути вирішена, наприклад, за фіксованим графіком, або через послідовність представлення змісту навчання в інтерактивній навчальній програмі (лінійна, гіпертекстова або адаптована для користувача).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, за підсумками проаналізованих робіт вчених-педагогів в області самостійно-пізнавальної діяльності, та синтезу положень про структуру діяльності з точки зору психології, а також уточнення ключових дефініцій («навчальна діяльність», «пізнавальна діяльність», «самостійність»), синтезуємо результати у власне визначення поняття «самостійно-пізнавальна діяльність». Ми дотримуємось думки, що самостійно-пізнавальна діяльність представляє собою процес свідомого набуття знань особистістю, без допомоги

з боку інших, використовуючи власний досвід, в результаті якого в мозку людини відображаються предмети та явища дійсності. Різниця самостійно-пізнавальної діяльності від будь-якої іншої полягає в тому, що якщо в другій головним результатом є конкретний продукт, а зміна людини (научіння, розвиток) відбувається стихійно, то в першій головним продуктом виступає дійсний, не стихійний розвиток, зміна її суб'єкту.

Література

1. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / Адольф Дистервег. – М. : Учпедгиз, 1956. – 376 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 2007. – 376 с.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Евгений Павлович Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
4. Коменский Я.-А. Великая дидактика / Ян Амос Коменский // Избр. пед. соч. : в 2 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – 575 с.
5. Кремень В. Г. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / [за ред. Василя Григоровича Кременя; кол. авт.] – К. : Освіта, 2004. – 384 с.
6. Немов Р. С. Психология / Роберт Семенович Немов. – М. : ВЛАДОС, 1998. – Кн. 2. Психология образования. – 608 с.
7. Новейший психолого-педагогический словарь / [сост. Е. Рапацевич; общ. ред. А. Астахов]. – Минск : Современная школа, 2010. – 928 с.
8. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / Иоганн Генрих Песталоцци. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 2. – 416 с.
9. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология / Людмила Дмитриевна Столяренко. – Ростов на Дону : Феникс, 2006. – 542 с.
10. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе : учебн. пособ. [для студентов пед. ин-тов] / Галина Ивановна Щукина. – М. : Просвещение, 1979. – 160 с.
11. Fridrich H. F., Mandl H. (1990). Psychologische Aspekte autodidaktischen Lernens. In : Unterrichtswissenschaft, Heft 3, S. 197-218. Weinheim, Juventa.

Лебедєва А.

кандидат педагогічних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, асистент кафедри педагогіки

УДК 378:371.132

ІНТЕРАКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ В СИСТЕМІ „ВИКЛАДАЧ – СТУДЕНТ”: АСПЕКТ ОПТИМІЗАЦІЇ МІЖСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН

У статті розкрито педагогічні умови оптимізації міжособистісних відносин інтерактивної взаємодії в системі "викладач-студент" на індивідуальних музичних заняттях у процесі підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу учнів. Акцентується увага на готовності і здатності педагога обґрунтовувати, аргументувати свої позиції, доводити правомірність тієї чи іншої точки зору, виявляти толерантність, знаходити оптимальні підходи до даного конкретного студента.

Ключові слова: *взаємодія, система «викладач-студент», міжособистісні відносини.*